

Nummer 10 September 2014

Vrijwilligersbulletin BAM

Wandelgangen

Door Thijs Holthuizen

OPEN MONUMENTENDAG

Open Monumentendag is een van de meest gewaardeerde en laagdrempelige uitingen van het Nederlands erfgoed. Open Monumentendag is populair. Dit blijkt uit de vele aantallen bezoekers die elk jaar weer de diverse monumenten in ons land bezoeken. 's-Hertogenbosch is daarop geen uitzondering. In een weekend in de maand september staan ook in deze stad de monumenten in het middelpunt. Zo ook dikwijls ons pand. Het Groot Tuyghuis.

Ik heb het geluk gehad 2 jaar deel uit te maken van de werkgroep Open Monumentendag. Een werkgroep die grotendeels uit vrijwilligers bestond en die geïnitieerd werd door de BAM. Het was voor mij een leerzame ervaring. Op het eerste gezicht zou je denken. Elk jaar worden ongeveer dezelfde monumenten opengesteld. Er is een standaard concept voor. Een paar telefoontjes plegen en klaar is kees. Het zou in feite ook zo kunnen zijn ware het niet dat het officiële organisatiecomité van Open Monumentendag Nederland elk jaar weer een nieuw thema verzint. Dit om het elk jaar weer nieuwe bezoekers te trekken en de organisaties in de steden te dwingen creatief te zijn en zo Open Monumentendag levend te houden.

Het viel mij destijds op dat juist het telkens veranderende thema dikwijls erg veel kopzorgen bezorgde. Veel brainstormen, veel creatieve ideeën, tijdrovende discussies, moeilijke keuzes maken. Dit terwijl het thema eigenlijk alleen maar gericht was op de verpakking: Hoe presenteren we Open Monumentendag dit jaar? En aanmerkelijk minder op de inhoud. Al met al kostte het komen tot beslissingen erg veel tijd die we de laatste dagen voor Open Monumentendag veelal te kort kwamen. Hoe het ook zij: elk jaar was er weer een Open Monumentendag en elk jaar was het geslaagd of Pluvius moest tussenbeide komen. Telkens weer stond ik verbijsterd dat het organisatiecomité (in mijn tijd lees: Ellen) zoveel vrijwilligers op de been kon brengen om deze dag te laten slagen. Ook dit jaar is er weer een Open Monumentendag. Ik weet niet of de BAM meedoet. Maar een ding weet ik zeker. De vrijwilligers staan weer paraat. En de dag zal zeker weer geslaagd zijn, want Nederland is trots op zijn monumenten.

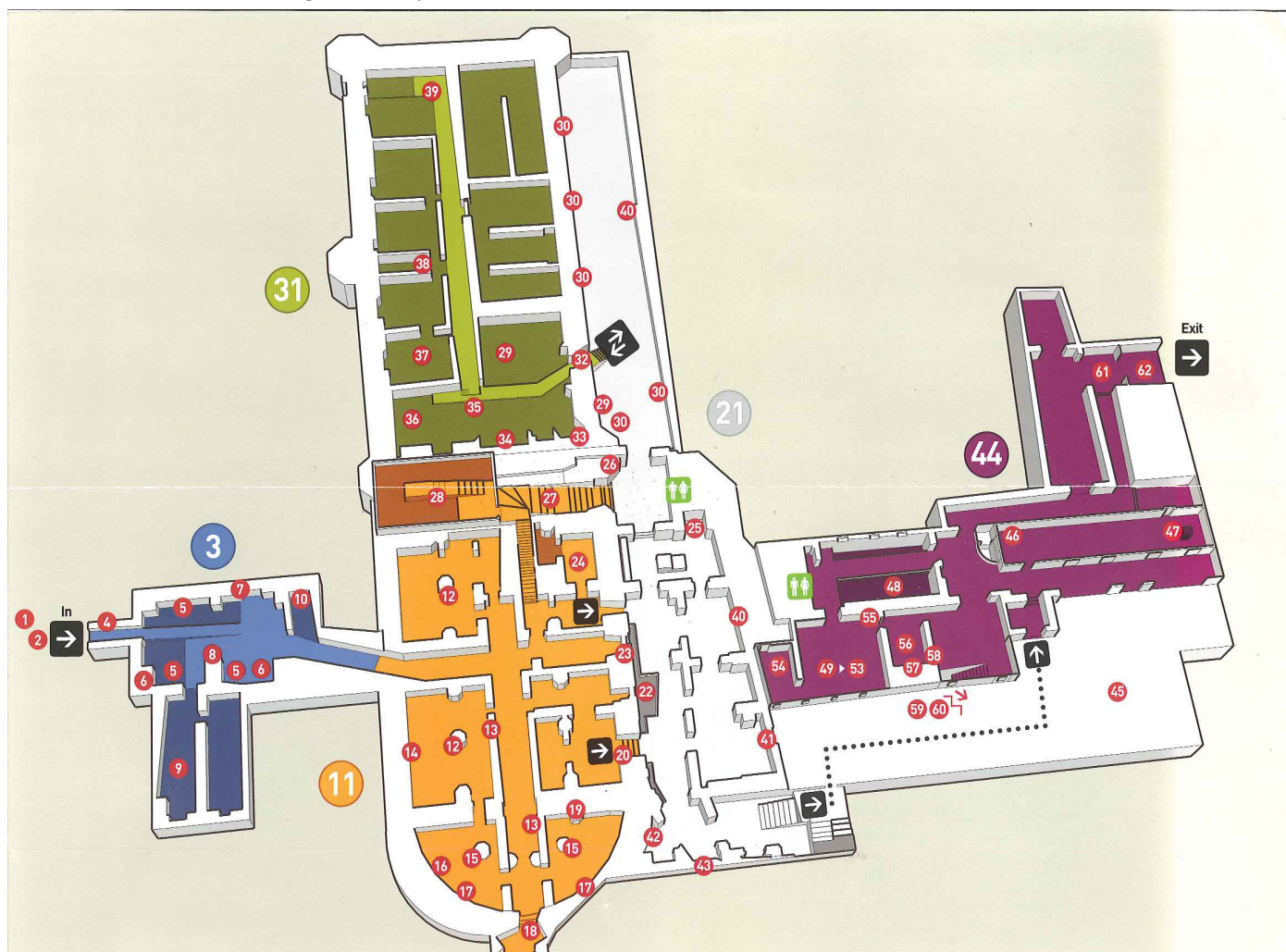

Onderduiken in Brussel oftewel In het spoor van de overblijfselen van het Paleis van Keizer Karel op de Coudenberg oftewel een ander paleis onder de Koningswijk

Door Josje van Eerd

Van de 11e tot de 18e eeuw stond hoog boven de stad Brussel, op de heuvel van de Coudenberg ten oosten van de binnenstad een reusachtig paleis. Het werd in de nacht van 3 op 4 februari 1731 door een brand verwoest. Daarna werd het gesloopt en geëffend met de bedoeling er de nieuwe koningswijk te bouwen. We treden binnen in de archeologische overblijfselen van dit gebouw. Tijdens ons bezoek ontdekken we de ruimten en de vroegere structuren van het voormalig paleis van de Coudenberg, die dienden als funderingen voor de huidige koningswijk. We lopen onder de Koningstraat en het Koningsplein, duizenden buitenlandse gasten en Brusselaars gingen ons voor tijdens een bezoek of in dienst van de prinsen en gouverneurs-generaal van de vroege Nederlanden.

In de Middeleeuwen verdedigde de stad Brussel hardnekkig haar positie als hoofdplaats van het hertogdom Brabant tegen Leuven. Later werd ze de hoofdstad van een aantal gebieden, de voormalige Nederlanden, bijeengebracht onder het gezag van de hertog van Bourgondië en daarna van de Habsburgers. Philips de Goede maakte in de 15e eeuw van het paleis van Brussel zijn hoofdresidentie en voorzag het van een grote pronkzaal, de Aula Magna. Keizer Karel, zijn beroemde afstammeling, liet er een kapel en een gaanderij bouwen. Hij stond aan het hoofd van een reusachtig keizerrijk, maar beschouwde Brussel, als een van zijn voornaamste hoofdsteden. In 1555 deed hij er plechtig afstand van de troon. Het paleis werd vervolgens, tot aan de brand van 1731, bewoond door de gouverneurs-generaal, de vertegenwoordigers van de heersers, de Spaanse of Oostenrijkse Habsburgers. Deze prinsen of prinsessen van den bloede waren trouwe politieke dienaars van hun keizer of koning. Zij legden zich toe op het onderhouden de verfraaiing van hun paleis, het bevorderen van de kunsten en het ontwikkelen van een hofleven.

Als we in de archeologische site komen, gaan we via een trap naar een gang die ons naar de kelders van het hoofdgebouw brengt. Deze ruimte is de oudste van de archeologische site. De muren dateren waarschijnlijk uit de 12e eeuw. Links in deze gang is een beerput, deze diende voor de afvalverwijdering, rechtstreeks verbonden met het hoofdgebouw van het paleis, de archeologen vonden er diverse voorwerpen en getuigen van de bewoning van het paleis, gebroken potten, karkassen van dieren. Van de 12e tot de 14e eeuw kwam men in de kelders via een trap en een deur. In de 14e eeuw was de vloer van leem. De huidige aanleg dateert uit de 18e eeuw. Bij het verlaten van de kelders van het hoofdgebouw komen we in een gang die rechtstreeks naar de benedenzalen leidt, onder de kapel die vandaag de dag verdwenen is. Deze kapel werd tijdens de regering van Keizer Karel (1500-1558) in tweeëndertig jaar gebouwd ter nagedachtenis aan zijn vader Filips de Schone en zijn moeder Johanna van Castilië. Ze had de afmetingen van de Sainte-Chapelle uit Parijs, en was in heel Europa bekend om “de schoonheid van haar architectuur, haar pracht en haar afmetingen”.

De kapel bleef in 1731 van de vlammen gespaard en werd aan het einde van de 18e eeuw afgebroken in het kader van de werken voor de heraanleg van de koningswijk. Door een opening die tijdens de bouwwerken van het koningsplein in de dikke muur van de kapel werd aangebracht zetten wij het bezoek voort in de Isabellastraat. Dankzij dit gat kunnen we de dikte van de muren van de kapel meten. De straat dateert uit de Middeleeuwen. Ze werd verbreed en verlengd onder aartshertogin Isabella, in het begin van de 17e eeuw. Aan het eind van de 18e eeuw werd ze overwelfd in het kader van de aanleg van het Koningsplein met de bedoeling ze om te vormen tot kelders. De Isabellastraat heeft een sterke helling die het natuurlijke reliëf volgt van de heuvel van de Coudenberg.

- ▶ 1 Geschiedenis van het voormalige paleis van Brussel
- ▶ 2 Van het paleis naar de archeologische site

▶ 3 WOONGEDEELTE

- ▶ 4 Beerput van het woongedeelte
- ▶ 5 Muren en niches, oudste overblijfselen, 12de eeuw (?)
- ▶ 6 Openingen die uitgaven op de tuinen, 12de eeuw (?)
- ▶ 7 Oudste toegang tot de kelders, 12de eeuw (?)
- ▶ 8 Gewelven gebouwd in de 14de eeuw
- ▶ 9 Twee zijkelders uit de 15de eeuw
- ▶ 10 Trap naar het binnenplein van het paleis, 15de eeuw

▶ 11 KAPEL

- ▶ 12 Achthoekige pijlers die de zuilen van de kapel schraagden
- ▶ 13 Oorspronkelijke deur daterend uit de 16de eeuw
- ▶ 14 Sporen van de steenhouttechnieken
- ▶ 15 Evocatie van een achthoekige pijler
- ▶ 16 Wenteltrap, overblijfsel van het gebruik van de kelders in de 20ste eeuw
- ▶ 17 Vensters in de apsis, uitgevend naar buiten
- ▶ 18 Projectie “Park en tuinen”
- ▶ 19 Doorsnede van een pijler dat het metselwerk aan de binnenzijde toont
- ▶ 20 Gat in de buitenmuur van de kapel, aangebracht in de 18de eeuw

▶ 21 HET HOGER GELEGEN GEDEELTE VAN DE ISABELLASTRAAT

- ▶ 22 Vroeger niveau van de Isabellastraat, begin 17de eeuw (?)
- ▶ 23 Funderingen van de buitenmuur van de kapel
- ▶ 24 Projectie “Pracht en praal”
- ▶ 25 Projectie “De Isabellawijk en de Expo 1935”
- ▶ 26 Noordwestelijke hoektoren van de Aula Magna
- ▶ 27 Trap die de Isabellastraat verbond met het binnenplein van het paleis
- ▶ 28 Zicht op het Koningsplein
- ▶ 29 Afvalwaterleiding
- ▶ 30 Kijkgat en afvoersysteem van de latrine

▶ 31 AULA MAGNA

- ▶ 32 Opening aangebracht in de 19de eeuw in een grote schoorsteen
- ▶ 33 Trap naar de noordwestelijke toren van de Aula Magna
- ▶ 34 Grote schoorsteen van de keuken
- ▶ 35 Ingezakke vloer van de staatszaal
- ▶ 36 Trap naar de noordoostelijke toren van de Aula Magna
- ▶ 37 Sluitsteen versierd met de emblemen van Filips de Goede
- ▶ 38 Trap naar de centrale toren van de Aula Magna en het binnenplein van het paleis
- ▶ 39 De Aula Magna, staatszaal van het paleis

HET LAGER GELEGEN GEDEELTE VAN DE STRAAT NAAR HET MUSEUM

- ▶ 40 Buitenmuur van het Hof van Hoogstraeten
- ▶ 41 Zicht op het plein van het Hof van Hoogstraeten
- ▶ 42 Koorafsluiting van de paleiskapel
- ▶ 43 Verlenging van de Isabellastraat

▶ 44 HOF VAN HOOGSTRAETEN – MUSEUM

- ▶ 45 Verbouwing van het Hof van Hoogstraeten tot Hof van Spangen
- ▶ 46 Gotische gaanderij, 16de eeuw
- ▶ 47 Imposant apostelbeeld, 15de eeuw
- ▶ 48 Projectie “Stilleven & levendige taferelen”
- ▶ 49 ▶ 53 Zaal van de keramiek
- ▶ 54 De pijpen in aardewerk
- ▶ 55 ▶ 57 Zaal van het glas
- ▶ 58 De kacheloven in aardewerk
- ▶ 59 De bewapening in het paleis
- ▶ 60 De restauratie van de archeologische voorwerpen
- ▶ 61 Voormalig torentje van het Hof van Hoogstraeten
- ▶ 62 Uitgang naar de Villa Hermosastraat

AUDIOGUIDE

- ▶ Informatiepunt met audiogids

▶ Play

■ Stop

Gelieve de audiogids naar het onthaal van BELvue terug te brengen

- ▶ 63 Zicht op de archeologische site: kelders van de kapel
- ▶ 64 Zicht op de archeologische site: trap die de Isabellastraat verbond met het binnenplein van het paleis

COUDENBERG

VOORMALIG PALEIS VAN BRUSSEL

Bovenaan de Isabellastraat lag de Aula Magna. Dit gebouw in gotische stijl, 40 meter lang en 16,30 meter breed met hoge spitsboogvensters werd tussen 1452 en 1460 door Philips de Goede gebouwd op kosten van de stad Brussel. Het bestond uit een zaal die door een staatsietrap met het binnenplein van het paleis verbonden was en via twee grote deuren op de kapel uitkwam. De Aula was de indrukwekkendste pronkzaal van het paleis. Er werden buitenlandse gasten onthaald en er vonden grote officiële en burgerlijke plechtigheden plaats. Keizer Karel werd er in 1515 mondig verklaard. Veertig jaar later deed hij er troonsafstand. In de gevelmuur van de Aula Magna waren vuilstortkokers aangebracht. Langs deze muur zijn een aantal kelderramen voor de afvalverwijdering verbonden met bakstenen beerputten. Ze werden regelmatig schoongemaakt. Archeologen hebben veel materiaal teruggevonden in deze ruimten onder de Isabellastraat, die van de 15e tot de 18e eeuw in gebruik waren.

De Aula werd tijdens de brand in 1731 zwaar beschadigd; later werd beslist om de resten met springstof op te blazen om het nieuwe Koningsplein aan te leggen. De zalen onder de Aula Magna die aan het eind van de 18e eeuw waren gedempt, werden tijdens de opgravingen tussen 1995 en 2000 onder het Koningsplein blootgelegd; een betonplaat dekt deze ruimte af. De zalen onder de Aula Magna dienden als keukens en opslagplaatsen. Achteraan de Aula verbond een trap van baksteen en steen de keukens met de feestzaal. Onder deze trap werd tijdens de opgravingen in de zomer van 1998 een opslagplaats van wapenrustingen blootgelegd.

De helmen en wapenschilden opgeborgen in een kist waarvan het ijzerbeslag werd teruggevonden, doorstonden de hitte bij de brand van 1731. Het zou gaan om de bewapening van de wachters te paard in gebruik tijdens de 17e eeuw. Edellieden en raadgevers van de prinsen verdrongen zich om in de onmiddellijke omgeving van het paleis van de Coudenberg te wonen. Ze lieten huizen en paleizen bouwen, het ene nog groter en mooier dan het andere, Croy, Nassau, Ravenstein, waardoor dit gedeelte van Brussel zijn aristocratische karakter kreeg. Ook het Hof van Hoogstraeten was zo'n paleis en strekte zich uit langs de Isabellastraat. Het complex bestond uit verschillende hoofdgebouwen, een elegante gaanderij met gotische arcaden en een tuin. Een aantal elementen van dit Hof bleven bewaard, waaronder bij het latere hotel Spangen. Het complex is thans eigendom van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat beslist over de archeologische opgravingen, een restauratie en nieuwe verbouwingen.

Het zal een bijkomend licht werpen op het bezoek aan de vroegere koningswijk van Brussel en zal nieuwe tentoonstellingszalen herbergen. De archeologische site van het vroegere paleis van de Coudenberg werd in 2000 opengesteld voor het publiek. Sinds 1995 heeft de Koninklijke Vereniging van Archeologie van Brussel onder het Koningsplein en de omgeving daarvan opgravingen gedaan. Zes jaar is nodig geweest om de structuren bloot te leggen alsook om het archeologisch materiaal te verzamelen. Alle voorwerpen die in deze zaal worden tentoongesteld komen van de opgravingen van het vroegere paleis. Ze zijn per thema gegroepeerd.

Nader Bekeken

Door Len Janssens

In deze rubriek belichten we telkens een van de medewerkers/vrijwilligers van de BAM. Deze keer is dat Maria Goosens-De Lau. Zij is 66 jaar oud, woont in 's-Hertogenbosch en werkt sinds een jaar als vrijwilliger voor de BAM.

Wat heb je beroepshalve zoal gedaan voordat je bij de BAM kwam werken?

Ik ben geboren in Eindhoven en na allerlei omzwervingen in 's-Hertogenbosch terecht gekomen, waar ik met heel veel plezier woon. Tussendoor heb ik 4 jaar (1980-1985) in Argentinië gewoond (Buenos Aires), waar ik een geweldige maar soms spannende tijd heb gehad en veel gereisd heb. Daar kwam het gevoel voor mooie en interessante voorwerpen uit de aarde naar boven. Ik was in verschillende mijnen en begon edelstenen, mineralen en fossielen te verzamelen. Vroeger was ik secretaresse op een taleninstituut en zorgde voor de planning van docenten en cursisten. Buitenlandse cursisten gaf ik een onderkomen bij gastgezinnen waarmee ik veel contact had. Dit heb ik 15 jaar gedaan. Daarna werd ik afdelingssecretaresse in het GZG (Groot Ziekengasthuis) op de afdeling high care chirurgie. De "grote verhuizing" naar het JBZ heb ik mee mogen maken en heb geholpen bij het opzetten van de nieuwe afdeling. Een mooie laatste ervaring in het ziekenhuis voor mijn pensionering.

Op welke dagen ben je bij de BAM te vinden?

Toen ik op een keer naar de open dag van de BAM ging, was voor mij al snel duidelijk dat ik hier wel als vrijwilliger zou willen werken. (het lab, de ontvangst, de mensen, de sfeer, het prachtige gebouw). Met Harmke een fijn en relaxed intake gesprek gehad met als resultaat dat ik nu met veel plezier op maandag- en woensdagmorgen te vinden ben bij de BAM.

Wat voor werkzaamheden doe je bij de BAM?

Ik heb aan alle werkzaamheden mogen snuffelen, maar Natasja heeft me echt warm gemaakt voor de metalen vondsten. Momenteel houd ik me bezig met het reinigen van metalen objecten om die daarna te conserveren. Het werk is nu nog in een heel pril stadium. Het is een soort ontdekkingsreisje waarin Eddie onze steun en vraagbaak is. We zoeken naar materialen waarmee we het beste kunnen reinigen, want het werk moet met heel veel precisie en voorzichtigheid gebeuren. Pionieren dus. We gebruiken heel fijne tandenragers, zachte stokjes, tandenborstels in allerlei hardheden enz. Geduld moet je er zeker ook voor hebben, maar als je dan een object helemaal schoon hebt en geconserveerd is met Kristallijne was, wordt je beloond met het resultaat. Onlangs is er een ultrasoon apparaat aangeschaft door de BAM waarmee erg vervuilde objecten gereinigd kunnen worden. Na de vakantie gaan we hier hopelijk mee aan de slag.

Er is natuurlijk ook een leven buiten de BAM. Waar houd je je verder mee bezig?

Buiten de BAM houd ik me sinds een paar maanden bezig met onze volkstuin. Dat vergt veel tijd maar geeft vooral veel genoegen. Verder besteden we nogal wat aandacht aan onze kinderen en acht kleinkinderen.

Knutselen en prutsen met allerlei materialen komt daarbij goed van pas. Kortom, mijn dagen zijn goed gevuld met het doen van leuke dingen.

bedankt dat julie voor mij en alle andere kinderen hebben gezorgd Sjoerdz

Door Thijs Holthuisen

Het gegalm in de hal is fenomenaal. De opwinding heeft de overhand genomen. We hebben gasten. Nouja, gastjes. Er staat een avontuur te beginnen. Een reis in het verleden. Ze weten niet wat ze te wachten staat. Een rondleiding door het gebouw, spelletjes, een documentaire. Het bezoek aan het lab. Wat is dat in godsnaam? Het kost even om aan alle opwinding voorlopig een einde te maken. De groepen moeten ingedeeld worden. Gaat wat rommelig. Maar soei. Het lukt. De reis gaat beginnen.

In het lab worden 500!! jaar oude scherven gewassen, botten bekeken (Nee, geen dinosaurus, hoewel een mammoet toch ook heel erg oud is.) gepuzzeld. De documentaire is erg boeiend. Van een echte opgraving. Boeiende spelletjes. Wie wint. Het skelet op de 2de verdieping maakt eigenlijk toch wel de meeste indruk in het oude gebouw dat wij de BAM noemen. Dat dit een echte mens geweest is. Oude schilderijen van apostelen, wat dat ook moge zijn.

Geënerveerd nemen de kinderen afscheid. Onze vrijwilligers, moe maar voldaan, nemen de complimenten dankbaar aan. "Wat doen jullie dat leuk"

Ja dat doen we. We doen goed werk.

Beschrijving bouwhistorische vondsten ventilatie 19e eeuw

Door Ed Hupkens

Ventilatie

Wanneer binnenruimten niet goed geventileerd worden, krijgt men na verloop van tijd te maken met luchtverontreiniging. Naar gelang de aard en omvang van de problemen, hebben onze negentiende-eeuwse voorouders daar op verschillende manieren iets aan gedaan. Onder normale omstandigheden leverden kieren en gaten voldoende luchtverversing op. Had dat onvoldoende effect, werden er deuren en ramen open gezet. Al in vroegere tijden speelde het open vuur een belangrijke rol bij de verwarming van vertrekken.

Gek

Een gek is een draaibare luchtkap op een schoorsteen, die verhinderen moet dat de wind in de schoorsteen slaat. De gek kan van hout of metaal zijn. Door middel van een windvaan op de kap richt deze zich op de wind, zodat de rook aan de open zijde (van de wind afgekeerd) ongehinderd kan wegstromen. Door de langs de schoorsteen stromende wind zorgt een gek voor meer 'trek' in de schoorsteen. Een windvaan bestaat meestal uit een metalen plaatje, soms in de vorm van een vaan (een vlag), een dierlijke of menselijke figuur. Een gek is weleens vrij groot van afmetingen. De gek wordt tegenwoordig eigenlijk alleen nog bij open haarden gebruikt – de schoorsteen komt direct van een vuur af - en vooral als er extra trek nodig is. Bij moderne centrale verwarmingsinstallaties treft men hem dan ook niet meer aan.

De naam 'gek' is een verwijzing naar het gedrag van het apparaat, dat als een mallempolen in de rondte draait bij variërende windrichtingen. Een gek met een grotere opening heet een kwibus, dat wil zeggen dat de hoek die de kwibus met de horizon maakt, kleiner is dan bij een gek. Op foto 1 zie je een kleine gek, die aangetroffen werd op een intussen afgebroken huis aan de Beurdestraat. De grote gek op foto 2 – ook wel kwibus genoemd - was geplaatst op de schoorsteen van de inmiddels gesloopte lagere school aan de Mgr. Prinsenstraat.

Foto 1 - Gek

Foto 2 - Kwibus

Tentoonstellingen

Door Tamara Nadibaidze

Kasteel Radboud in Medemblik

Goed gevonden - Bodemvonstencollectie te zien t/m 15 september

Alle bodemvondsten van amateurarcheoloog Martien Weel (1935 - 2011) zijn te bezichtigen in Kasteel Radboud. De objecten zijn afkomstig uit West-Friesland en andere plaatsen in Noord-Holland.

Fenixloods Rotterdam

200 Greatest Paintings te zien t/m 30 september

Een museum en een expositie waar je de mooiste 200 schilderijen van de wereld ziet. Grootheden zoals De Mona Lisa, De Nachtwacht, Meisje met de Parel en American Gothic zijn in Rotterdam.

Oude kerk in Delft

Expositie Beeldspraak te zien t/m 9 oktober

In de expositie wordt ieder sculptuur gecombineerd met een foto. Aangevuld met een gedicht of een bijbeltekst vormen ze samen een nieuw kunstwerk met een eigen verhaal.

Body Worlds in Amsterdam

Body Worlds - The Happiness Project te zien t/m 31 december 2015

Meer dan 200 anatomische preparaten van echte menselijke lichamen tonen de complexiteit, de veerkracht en de kwetsbaarheid van het lichaam. Deze bijzondere presentatie onthult het effect van geluk op lichaam en ziel.

Jheronimus Bosch en zijn wereld

Door Tamara Nadibaidze

Jheronimus Bosch is een van mijn favoriete kunstenaars, zijn angstaanjagende duivels en gedrochten, zijn satire en vooral zijn symbolentaal blijven mij aanspreken. Erwin Panofsky, de grondlegger van de iconologie en een van de grootste kenners van vijftiende- en zestiende-eeuwse kunst, schreef met betrekking tot Jeroen Bosch: 'This, too high for my wit, I prefer to omit', (Dit gaat ver boven mijn pet en laat ik liever onverlet). En dat is ook zo, het is nog steeds een mysterie wat Bosch precies in zijn werken wilde 'zeggen'.

Afb.1 Detail uit *Tuin der lusten-triptiek*, 1489-1490

Het werk van Bosch (ca. 1450 – 1516) is beter te begrijpen als je meer over zijn tijd weet, toen het geloof een belangrijk onderdeel van dagelijkse leven was. De mensen in die tijd konden niet lezen of schrijven, daarom was het belangrijk om in schilderijen een boodschap weer te geven. Bosch schilderde niet de geïdealiseerde Godstaferelen zoals die van de vijftiende-eeuwse Vlaamse primitieven. Hij schilderde nooit paradijselijke tuinen, ook geen hemelse maagden, Bosch schilderde de mens zoals hij dacht dat hij was: vrolijk en onbezorgd, maar ook duivels, gierig en wrokkig, en vol walgelijk sadistische streken.

De wereld van Jeroen Bosch wordt bevolkt door hemelse wezens, dieren, aardse verleiders en helse monsters. Vaak gaat het over de strijd tussen goed en kwaad. Altijd moet de mens op zijn hoede zijn voor de verleidingskunsten van de duivel.

Muziekinstrumenten als een draailier, een mandoline en een harp, krijgen in zijn schilderijen een andere betekenis: als attributen van de zonde. Enorm uitvergroot en veranderd in martelwerktuigen. In het midden hurkt een wit monster staande op uitgeholde boomstammen en met een eivormige romp, waarin zich een herberg bevindt, waar zondaars bediend worden door een heks. Zijn hoofd draagt een plateau, waarop demonen en heksen de verdoemden eindeloos rondjes laten maken rondom een enorme doedelzak. (afb1)

De Duitse kunsthistoricus Max Friedländer merkt op dat het werk van Bosch iets tweeslachtigs heeft. Enerzijds predikt hij hel en verdoemenis en anderzijds voegt hij allerlei satirische elementen toe. Volgens Friedländer is dit te verklaren door de afnemende rol van de kerk in Bosch' tijd. In zijn Laatste Oordeel, beeldt de schilder vrijwel alleen verdoemden af. Deze verdoemden bevinden zich in een brandende en door demonen bevolkte wereld. Bosch schildert vaak types die als schadelijk voor de maatschappij gezien werden. Zo worden o.a. marskramers, herbergiers, soldaten en gedegeneerde geestelijken als negatief afgebeeld.(afb.2) In het Laatste Oordeel toont hij muziekinstrumenten als attributen van de zonde. (afb.3)

Afb.2 en 3. Detail uit Het Laatste Oordeel, 1482

Bosch werd door veel kunstenaars nagevolgd: o.a de prentkunstenaar Alart du Hamel (die wij vooral kennen als een van de bouwmeesters van de Sint Jan!), Pieter Bruegel de Oude en de Duitse schilder Lucas Cranach. In de Noordelijke Nederlanden is zijn invloed merkbaar in werken van Lucas van Leyden. Ook surrealistische schilders als Salvador Dalí en Max Ernst hebben veel aan Bosch' fantasie te danken. Bosch is een ondoordringelijk kunstenaar, hij is de schepper van een hoogst origineel en wonderlijk oeuvre waarin hij gebruikt maakt van symbolen, uitdrukkingen en spreekwoorden. Hieronder een paar voorbeelden (details).van zijn meesterwerken

Jheronimus Bosch 500

In 2016 zal 's-Hertogenbosch zijn beroemdste bewoner Jheronimus Bosch herdenken. In 2016 is het 500 jaar geleden dat de schilder overleed. In het Noordbrabants Museum start de manifestatie met een internationale Bosch overzichtstentoonstelling. Daarnaast zijn er in andere plaatsen in Nederland tentoonstellingen, concerten en voorstellingen over de schilder.

Gedicht Willem de Mérode
Jeroen Bosch

Hij werd bezocht door duivelen en spoken.
Afschuwlijker dan in de diepzee leeft
Is het gebroed dat om hem zwemt en zweeft.
Hij weet niet meer, dat hij met witte knoken
Zich vastklemt, maar ziet de eigen adem ronken
Van angst; het zweetend lichaam rilt en brandt.
Beëlzebul streelt met fluweelen hand
En heeft hem met een grauw den nek gebroken.

Hij voelt de wellust wellen in zijn leden.
Met de oogen toe ziet hij het zoetste naakt.
Stamelt blij lustwoorden of zijn 't gebeden?
Is hij tot een zacht lijf of 't kruis genaakt?
'Leid mij niet in bekoring' ... afgestreden
Schildert hij, in den zuivren dag ontwaakt.

Uit: Kaleidoscoop, geschreven op 11 oktober 1936

Voorkeuren van vrijwilligers

Door Paulien van der Krabben

De voorkeur van Geertje de Kort: lakzegels

Geertje is in 2011 via de werkgroep archeologie van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch actief geworden bij de BAM. Tijdens haar studie Archeologie heeft zij grote interesse gekregen in Numismatiek en Heraldiek. Door haar stage op de afdeling antieke numismatiek en archeologie bij een munthandelaar is zij in dienst gekomen bij het Koninklijk Penning Kabinet waar zij de functie had van registrator en collectie documentalist. Geertje vertelt enthousiast over de grote collectie zegelstempels en zegelafdrukken waarover het Koninklijk Penning Kabinet (gefuseerd tot het Geldmuseum) beschikt. Het gaat haar ook zeer aan het hart dat deze collectie na de opheffing van het Geldmuseum niet meer publiekelijk toegankelijk is. Door een reorganisatie werd haar functie helaas opgeheven, waardoor zij niet meer is toegekomen aan een goede ontsluiting van de collectie voor het publiek.

Bij de BAM houdt zij zich nu bezig met de lakzegels uit de opgravingen. Op dit moment zijn er 88 die geregistreerd, gefotografeerd en geconserveerd zijn. Door Thijs Zuidema (oud-vrijwilliger) is van deze lakzegels een 1e inventarisatie gemaakt. Geertje heeft op basis van deze inventarisatie een plan van aanpak gemaakt om het onderzoek naar de lakzegels verder vorm te geven. De beschrijving (blazoenering = heraldische beschrijving) van de lakzegels is intussen klaar. Daarbij blijkt dat de lakzegels een periodebestrijken van eind 16e tot aan laat 18e eeuw. Zeer waarschijnlijk behoort een van de vroegste lakzegels toe aan een van de schepenen van 's-Hertogenbosch, Leonard Vos. Voor Geertje is het belangrijkste doel van het onderzoek om de beschrijving van de lakzegels gecombineerd met vindplaats te kunnen koppelen aan de verschillende families aan wie de zegelstempels hebben toebehoort.

Over de verdere ontwikkelingen van het onderzoek worden wij graag op de hoogte gehouden.

(vermoedelijk) Leonard Vos eind 16e eeuw

18e eeuwse monogramzegelafdruk

Archeolink wel en wee

Door Thijs Holthuisen

Na enkele jaren niet beter wetend, dikwijls verbijsterd en af en toe vloekend met Archsys gewerkt te hebben, kwam enkele jaren geleden Bonnie met een voorstel: een nieuw archeologisch volgsysteem: ArcheoLINK. De wereld zag er ineens mooier uit en de vreemde bugs in Archsys zouden tot het verleden behoren. Er werden vergaderingen belegd. Wensen werden op papier gezet. Contact werd opgenomen met de deskundigen van ArcheoLINK: het bedrijf QLC. Besprekingen met hen volgden. Wensen werden verduidelijkt. Het nieuwe ArcheoLINK-systeem werd zoveel mogelijk aangepast aan ons oude Archsys. Tot dat het verlossende woord van Bonnie kwam. Het uur 0 was nabij. Per 20 januari mocht niemand meer iets invoeren in Archsys en werd het systeem omgezet. Dit zou dan enkele dagen duren. Bonnie zou dit niet meer mee maken omdat zij van betrekking veranderde.

Nu zijn we meer als een half jaar verder en het nieuwe systeem is nog steeds niet operatief of minimaal ten dele. Links en rechts hoor je wat geluiden. Dikwijls toch wel geïrriteerd van karakter. Naast mij vragen vele vrijwilligers zich af. Wat is er aan de hand? Is er iets misgegaan? Wanneer kunnen we met ArcheoLINK werken? Om op deze vragen een antwoord te krijgen heb ik een gesprek gevoerd met Ronald van Genabeek, die in de tussenliggende tijd tussen Bonnie en Marloes de taken betreffende ArcheoLINK van Bonnie overnam.

Mijn eerste vraag aan Ronald: "is er iets mis gegaan?", wordt meteen gevolgd door mijn tweede vraag: "wat is er misgegaan?" Om deze vragen zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden schildert Ronald de situatie vooraf en het vervolg.

Ronald expliceert:

De archeologische dienst van de gemeente 's-Hertogenbosch was in principe zijn tijd ver vooruit. Ze hadden als eerste archeologisch instituut in Nederland een archeologische database: Archsys. In die tijd opgezet met de kennis van die tijd. We praten dan over de tachtiger jaren van de vorige eeuw. Langzamerhand bleek het systeem verouderd. Het kon volume aan bestanden niet meer behappen wat in de huidige tijd noodzakelijk is. Het systeem had bugs. Het miste noodzakelijke blokkeringen. Vernieuwingen konden niet aangepast worden. Bijkomend probleem was dat degene die Archsys had gebouwd en die onderhoud pleegde aan het systeem in Engeland woonde. Dat was niet erg handig. Het moest dus anders. De archeologische dienst wilde niet meer afhankelijk zijn van 1 persoon, wilde graag een bestaand systeem om niet opnieuw het wiel uit te hoeven vinden en de goede aspecten van het Archsys-systeem moesten in het nieuwe systeem terug te vinden zijn. De beschikbare systemen werden geïnventariseerd. Er was niet veel keus. Er waren 3 systemen, waarvan 1 systeem eigenlijk maar geschikt was: ArcheoLINK. Maar ook aan dat systeem waren aanpassingen noodzakelijk. Om zeker van de zaak te zijn ging een afvaardiging van de dienst in Breda kijken hoe het systeem functioneerde. In Breda was men best redelijk tevreden. Hierop volgde de eerste gesprekken met de firma QLC van ArcheoLINK, gevolgd door een presentatie. Omschreven wensen werden besproken. Snel bleek dat men geen ervaring had met het omzetten van een oud systeem naar hun eigen nieuwe systeem ArcheoLINK. Simpelweg omdat dit in Nederland in het verleden nooit gebeurd was. Begrijpelijk. Het beheer van het systeem zou onder de afdeling automatisering van de gemeente vallen om problemen die we met Archsys gehad qua onderhoud te voorkomen. Er was een potje voor dus de betaling was ook mogelijk. ArcheoLINK werd deels betaald door een potje van automatisering. Al in het begin van de besprekingen kreeg QLC een versie van Archsys zodat ze zich konden voorbereiden. Al heel snel viel hun het verschil van e- en i-nummer op wat in het nieuwe ArcheoLINK-systeem niet mogelijk was.

De tijd verstreek. Met vertrouwen in de toekomst. Zij zouden zich verdiepen in Archsys en een omzetting zo goed mogelijk maken. Wij zouden Archsys zo goed mogelijk aanpassen aan ArcheoLINK. Een voorstel van ons om eerst maar 1 project om te zetten en ondertussen gewoon met Archsys door te gaan, werd door QLC als niet functioneel van de hand gewezen. Jammer wat later bleek. Men deed liever alles in 1 keer. In overleg met QLC werd 20 januari dus het uur 0 en zou de omzetting snel plaatsvinden. We zouden Archsys niet meer gebruiken. Vervelende bijkomstigheid was dat Bonnie op dat moment van baan veranderde. Ronald zou de taken betreffende ArcheoLINK van Bonnie voorlopig overnemen. Al snel bleek dat de omzetting niet zo verliep als het zou moeten. Er waren misverstanden over afspraken die met Bonnie gemaakt waren. Problemen waren er betreffende te gebruiken terminologie. In Archsys gebruikten we de termen aardewerk, keramiek en rood door elkaar. Daar moest één term voor komen. De term porselein was in Archsys dikwijls losgekoppeld van aardewerk. Wij gebruikten de termen bord, schaal en teil door elkaar. Etc. Etc.... Ook technisch werkte het allemaal niet zo.

Het inpassen van de goede aspecten van Archsys verliep niet vlekkeloos. Er waren vele bugs. Het programma liep regelmatig vast. Vele problemen dus.

“Wie hier verantwoordelijk voor was”, is mijn vraag. Ronald vervolgt:

Wellicht zijn we te goeder trouw geweest en te veel vertrouwen gehad in de deskundigen van ArcheoLINK. Maar van de andere kant mag je ook wel iets verwachten, want zij hebben er verstand van. Misschien zijn we ook niet kritisch genoeg geweest op ons eigen systeem. Maar ik krijg toch sterk de indruk dat ze zich toch onvoldoende in ons oude systeem hebben ingeleefd. Eigenlijk gebeurt dat nu pas.

“De huidige situatie?”

Op dit moment is ArcheoLINK nog niet operationeel. Wel zijn we zo ver dat we het kunnen bekijken of alle Archsys bestanden omgezet en zijn Natasja en Mat nu bezig langzaam in te voeren. Tot op de dag van vandaag vinden we foutmeldingen die met QLC worden besproken. Langzaam komt er schot in. Het draait nu op Access maar dat blijkt te licht. Daar zal iets anders voor gezocht moeten worden. De volgende stap die we moeten nemen is ArcheoLINK gebruiksvriendelijker te maken, want op dit moment moeten er erg veel handelingen verricht worden om bijvoorbeeld iets in te voeren. Er moeten verbanden gelegd worden. Het moet handiger.

“Spijt?”

Het is tegengevallen, maar dat neemt niet weg dat het nieuwe systeem heel veel voordelen heeft en beter aangepast is aan de huidige tijd. We hadden geen keus. Het komt goed, alleen het kan nog een tijdje duren en dat is heel vervelend voor ons. Op dit moment is het in die zin meer vervelend voor QLC, want het heeft hen meer tijd, dus geld, gekost dan ze begroot hebben. Maar dat is hun probleem.

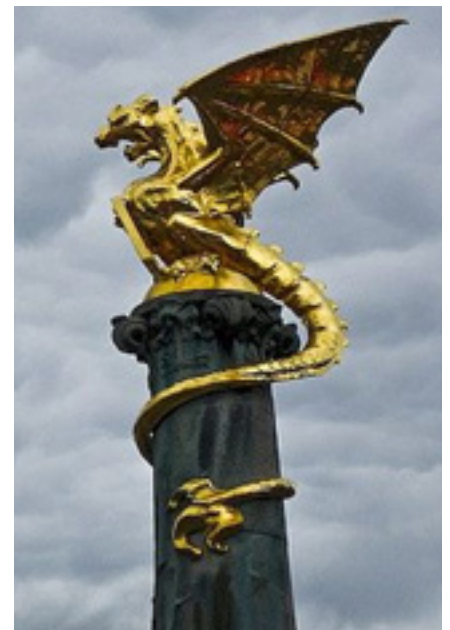
‘s-Hertogenbosch verknocht aan zijn gouden draak

Door Len Janssens

De goudgeveugelde draak, hét symbool van onze stad, bewaakt al 111 jaar de drukke stationsweg. Hij torent met opengesperde muil uit boven het drukke gewoel van treinreizigers, die zich haastig spoeden van niks naar nergens. De meesten van hen hebben enkel een turend oog voor hun telefoon, en lopen het majestueuze ondiep op zijn hoge zuil blind voorbij. Natuurlijk blijft een enkeling wel eens stilstaan om te kijken naar het drakenspel. Maar zouden ze ook weten hoe die grote draak met zijn kleine assistentdraakjes daar is gekomen?

Een familiedrama

Lang niet iedereen weet dat we onze draak te danken hebben aan een trieste geschiedenis. De fontein werd gemaakt in opdracht van van jonkheer mr. Paulus Jan Bosch van Drakestein. Hij was van 1856 tot 1894 commissaris van de koning(in). in Noordbrabant. Hij wilde de stad een fontein schenken, ten dienste van mens en dier, die tevens een monument zou zijn ter nagedachtenis aan zijn twee dochters Paulina en Henriëtte, die op resp. 19 en 20 november 1881 overleden en aan zijn vrouw Elisabeth die drie jaar later overleed. Daarom liet hij na zijn dood in 1894 een legaat na van 10.000 gulden. Dat verklaart meteen de voorstelling op de voet van de zuil; een koperen reliëf toont een vrouw met twee meisjes waarvan er een aalmoes geeft aan een arm vrouwtje. De spreuk “charitate nibetant” betekent: Zij blonken uit door liefdadigheid.

Den Bosch had weer wat....

Den Bosch zou Den Bosch niet zijn als ook niet de bouw van dit monument met de nodige perikelen gepaard ging. De realisatie liet maar liefst negen jaar op zich wachten. De gemeente schreef voor het ontwerpen van de fontein een prijsvraag uit. Er werden verschillende ontwerpen ingediend, maar..... geen daarvan werd geschikt geacht voor uitvoering. Het een was te duur, de ander te klein van formaat, enz. enz. Tenslotte gaf de gemeente Julien Dony, stadsarchitect en directeur van de Koninklijke School voor Kunst, Techniek en Ambacht, opdracht een ontwerp te maken. Dit werd uiteindelijk goedgekeurd, uitgevoerd en onthuld op 19 juli 1903.

Voor de door Commissaris Bosch van Drakenstein zo uitdrukkelijk gewenste functie van drinkfontein voor alle Bossche mensen en dieren bleek het ontwerp helaas volledig ongeschikt. Een apart drinkwaterkraantje dat de gemeente toen in arren moede in de buurt van de fontein liet installeren heeft slechts kort dienst gedaan. Het was op een goede dag ineens weer verdwenen.

Gevallen draak

In de loop der jaren maakte onze draak het nodige mee. Zo was er het vernietigende geweld in de tweede wereldoorlog, toen rondom hem werden hele wijken weggeschoten. En in 1959 moest hij zelfs een tijdje wijken voor de aanleg van de Stationstunnel. Op 12 oktober 2000 was het even serieus mis: Door roestvorming bij de aanhechting van het stalen skelet viel de draak van zijn hoge uitkijkpost! Er vielen geen gewonden maar er was wel veel schade. De draak verdween uit het straatbeeld, tot verdriet van de Bosschenaren. Misschien realiseerden zij zich toen pas toen hoezeer die draak verbonden is met de stad.

Den Bosch zonder draak, dat kon eenvoudigweg niet. Bovendien;

waar vind je zo snel een ander passend "monument voor alle Bossche

schoonmoeders"? Op 14 december 2001 slaakten de Bosschenaren dan ook een zucht van verlichting; de gevallen draak werd, geheel opnieuw verguld, weer teruggeplaatst. Met, verborgen in zijn staart, een potje met daarin een tekening, een foto en een blaadje bladgoud. Dit als hulpmiddel bij toekomstige restauraties. De tijd en de mensen trekken aan het wakend oog van onze draak voorbij. Hij zag vier stationgebouwen komen en gaan, paard en wagen uit het stadsbeeld verdwijnen, de multimediale samenleving opkomen, kortom; hij zag alles veranderen. Maar een ding veranderde niet; De Bosschenaren zijn nog steeds zeer gehecht aan "hun" draak. En wat mij betreft blijft dat zo tot in lengte van jaren.

Recept

Lucaanse worstjes (Lucanicae)

Lucanicae op dezelfde wijze: maal peper, komijn, bonenkruid, wijnruit, peterselie, gemengde kruiden, laurierbessen, vissaus, en meng dit alles door goed fijngehakt vlees; wrijf dit goed door het mengsel. Voeg dan vissaus, hele peperkorrels, een flinke hoeveelheid vet en pijnboomspitten toe en stop het in een darm (zo dun mogelijk uitgetrokken) en hang die in de rook.

Het kookboek van Apicius 2, 4

Lucaanse worstjes werden traditioneel boven de haard gerookt en niet op een andere manier bereid. Dit kan in een doorsnee huishouden niet meer, maar we kunnen de worstjes wel een rookmaak meegeven alvorens ze te grillen. Als u een open haard hebt, kunt u ze een paar uur boven een houtvuur hangen. U kunt ook de barbecue gebruiken: strooi houtspaanders over de houtskool en laat de worstjes ongeveer een uur lang boven het smeulende vuur hangen, op een afstand van ten minste 30 centimeter.

VOOR ZES PERSONEN

450 G VARKENSGEHAKT

2 EETLEPELS (30 G) PIJNBOOMPITTEN

20 ZWARTE PEPERKORRELS

1 THEELEPEL FIJNGEHAKTE VERSE OF GEDROOGDE WIJNRUIT

2 THEELEPELS GEDROOGD BONENKRUID

1 VOLLE THEELEPEL GEMALEN KOMIJN

1 THEELEPEL GEMALEN ZWARTE PEPER

30 LAURIERBESJES (INDIEN VERKRIJGBAAR)

2 THEELEPELS FIJNGEHAKTE VERSE PETERSELIE

3 EETLEPELS (45 ML) VISSAUS

EEN STUK VARKENSDARM OF KUNSTDARM

Doe alle ingrediënten voor de vulling bij elkaar en meng ze goed door-een; gebruik een keukenmachine als u die hebt. Als u verse darm ge-

bruikt, dient u eerst het zout waarin deze geconserveerd is eraf te was-sen. U hebt 6 lengtes van 30 centimeter nodig. Leg in elk aan één uit-einde een knoop. Vul een spuitzak met een tuit van 1 centimeter door-snee voor niet meer dan de helft met het mengsel; als u er meer in doet, wordt het spuiten lastiger. Trek het open uiteinde van een stuk darm over de tuit en rol het grootste deel van de rest er ook omheen. Houd de tuit tussen vinger en duim vast en laat steeds een stukje darm vieren terwijl u in de zak knijpt. Vul de darm tot u nog een lengte van 5 tot 7 $\frac{1}{2}$ centimeter overhoudt; die is nodig voor het krimpen. De hele procedure vergt enige oefening. Verdeel als u klaar bent met vul-len de lengtes darm door te draaien in vier gelijke segmenten. Hang ze aan een klee-hanger of iets dergelijks op in de rook boven een haard-vuur of barbecue. Als u die mogelijkheid niet hebt, grill ze dan bij een niet al te hoge temperatuur.

Verse varkensdarm of kunstdarm kunt u waarschijnlijk krijgen bij een slager die zelf worst maakt. U hebt de dikte nodig die voor dunne droge worst wordt gebruikt. Een ingewikkelde worstvulmachine hebt u niet nodig: met een spuitzak gaat het vullen na enig proberen uitstekend. Dit recept was het meest invloedrijke van alle Romeinse recepten. Het idee ervoor werd naar Rome overgebracht door soldaten die in de 'hiel' van Italië, in Lucania, hadden gediend, waarschijnlijk ongeveer ten tijde van Cato. In grote delen van de wereld, van Palestina tot Brazilië, worden nog altijd pittig gekruide gerookte worstjes gemaakt,

waarvan de naam is terug te voeren op *Lucanica*. In Brazilië heten ze bijvoorbeeld *linguiça*. Door de tijd heen verandert de receptuur echter, en de moderne varianten (zelfs de Italiaanse) bevatten nog maar weinig van de originele ingrediënten.

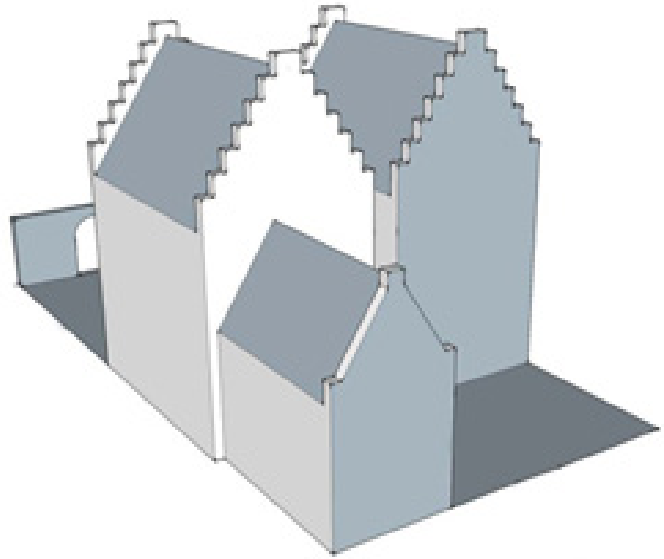
Groentewinkel. Houtsnede uit Ostia, de haven van Rome aan de monding van de Tiber.

Waar zijn we mee bezig?

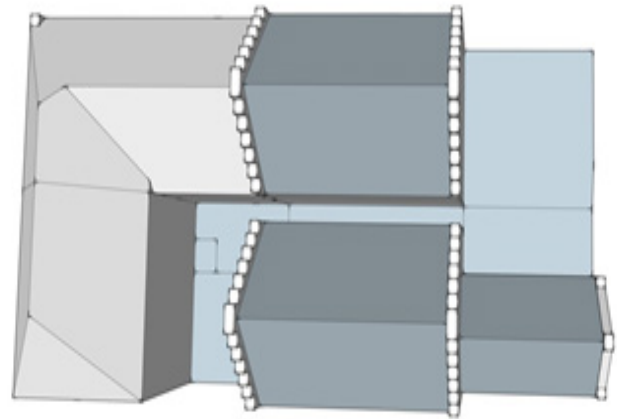
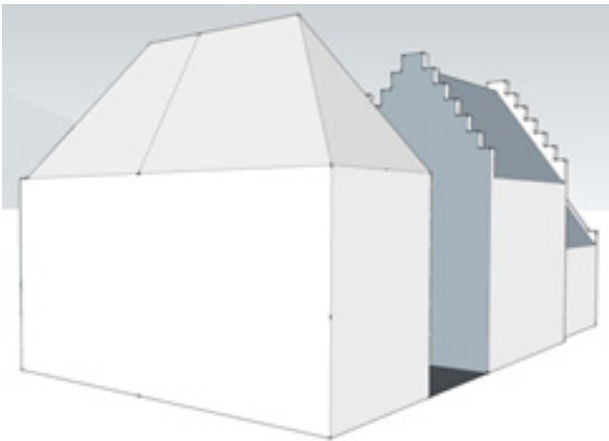
Door Maarten Enderman

De werkzaamheden van de bouwhistorici zijn voor de meeste vrijwilligers onzichtbaar. Vandaar dat het verzoek kwam om kort de laatste stand van zaken toe te lichten. Op dit moment zijn enkele onderzoeken in de uitwerkingsfase, zoals naar de huizen Orthenstraat 53 (Argentijns Grilrestaurant Rancho Bravo) en 55 (voorheen Chinees restaurant Fat Kee). Van de panden is na een hoop gepuzzel de bouwgeschiedenis zo goed als rond. Ook zijn enkele opvallende constructieve details gezien die bij volgend onderzoek het bepalen van bouw fase kunnen vergemakkelijken. De bouwgeschiedenis van zowel Orthenstraat 53 als 55 vangt aan in de vroege 14de eeuw. Beide huizen werden toen op zo'n 10 meter uit de rooilijn gebouwd met een steeg ertussen. De huizen zelf bestonden uit een begane grond en verdieping van ca. 11 meter diep en 7,5 meter breed. Bij Orthenstraat 53 stond hier nog een smaller achterhuis tegen met een kelder en opkamer. Of dit ook bij Orthenstraat 55 het geval is geweest kon nog niet worden onderzocht.

Orthenstraat 55 werd in de eerste helft van de 14de eeuw vergroot met een voorhuis tot aan de straat. Mogelijk is dit rond 1347 gebeurd. In de kapconstructie van het voorhuis van Orthenstraat 53 is namelijk hout hergebruikt uit dat jaar. Hoewel het om het buurpand gaat, blijkt uit de kapconstructie van dit huis en andere dendrochronologische dateringen dat het voorhuis kort na 1674 gebouwd in samenhang met een grote verbouwing van nr. 55. Om het huis meer aanzien te geven werd een nieuwe gevel over de breedte van de twee percelen gebouwd met een gemeenschappelijk schilddak erboven.

Orthenstraat 53 en 55 voor de verbouwing. De 14de-eeuwse bebouwing ter plaatse van Orthenstraat 53 en 55, gezien vanaf de achterzijde.

De bebouwing van Orthenstraat 53 en 55 in 1674 gezien vanaf de straat en van boven.

Bouwhistorisch is de verbouwing van 1674 interessant omdat gelijktijdig zowel enkelvoudige als samengestelde balklagen in één huis zijn toegepast. De enkelvoudige balklaag werden daarbij boven de representatieve ruimten geplaatst, in tegenstelling tot wat in de eerste helft van de 17de eeuw gebruikelijk was. Het nieuwe voorhuis van Orthenstraat 53 en het 14de-eeuwse deel werden vermoedelijk afzonderlijk verhuurd. De ruimte ertussen diende als lichthof voor Orthenstraat 55.

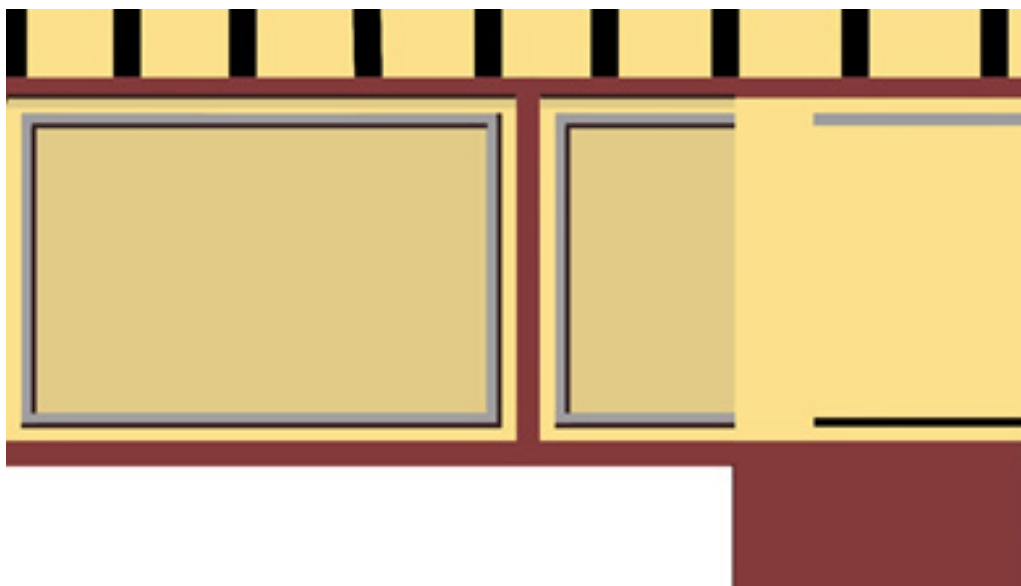
Het 14de-eeuwse deel van Orthenstraat 53 maakte in de eerste helft van de 19de eeuw deel uit van de aardewerk fabriek van Leonardus Eras (1774-1864), die waarschijnlijk woonde in het Orthenstraat 55. Eras was in eerste instantie kleermaker te Helvoirt, maar richtte in 1810 met J.N. Coolen een 'Potten en Pijpenfabriek' op. Van dit bedrijf zijn helaas geen aanwijsbare sporen teruggevonden. Wel bleek nadien in het verbouwde 14de eeuwse achterhuis van nr. 53 een stucadoor zijn werkplaats te hebben gehad. Tegen het plafond waren op regelmatige afstand midden-ornamenten geplakt, als voorbeeld voor zijn klanten. Op elk ornament was een getal geschilderd, dat correspondeerde met het catalogusnummer en bijbehorende gietmallen. Het is aannemelijk dat de eigenaar van Orthenstraat 55 hier rond 1900 ook zijn plafonds heeft uitgezocht.

Bij het onderzoek in de Orthenstraat laag de nadruk op de ontwikkeling van de bebouwing en veranderingen van de indeling. Door alle verbouwingen die in de loop der tijd hadden plaats gevonden was nauwelijks nog interieurafwerking over. Het omgekeerde deed zich voor bij Vughterstraat 142. Van dit huis konden de verdieping en zolder worden onderzocht, die verbouwd werden tot appartementen. Uit dendrochronologisch onderzoek van hout uit de kap bleek dat tenminste de verdieping en zolder in 1648 waren gebouwd. De verdieping bestond toen uit een voor- en achterkamer, elk met een schouw. De zoldering was rood geschilderd.

***De voorbeelden van midden-ornamenten in het achterhuis van Orthenstraat 53.
Het restant van het stucplafond boven de begane grond in Orthenstraat 55.***

Omdat het afgebladderde pleister-werk op enkele muren verschillende kleuren toonde, werd besloten om op een aantal punten grotere vlakken vrij te leggen. Dit leverde nog meer kleuren op waarmee in beide kamers vlakken en banden op de muren waren geschilderd.

Reconstructie van de muurschildering in Vughterstraat 142, op de linker zijmuur van de voorkamer.

Het lijkt te gaan om een decoratie die is geïnspireerd op muurschilderingen die zijn aangetroffen in Pompeï. Dit wijst op een datering rond 1800, wat wordt ondersteund door restjes van behang dat in de eerste helft van de 19de eeuw er overheen werd geplakt. Uit het ontbreken van delen van de schildering blijkt dat de voorkamer op dat moment in tweeën moet zijn verdeeld, waarbij in de voorste ruimte een lambrisering tegen de muur was aangebracht.

Colofon

Aan dit bulletin is meegewerkt door:

**Thijs Holthuisen
Josje van Eerd
Len Janssens
Tamara Nadibaidze
Ed Hupkens
Paulien van der Krabben
Maarten Enderman
Roland Dingen (recept)
Reneé Das**